

KAŞKAY

129; Hasan-e Fasâ'îs, *History of Persia under Qājār Rule* (trc. H. Busse), London-New York 1972, tür.yer.; L. Beck, "Qashqa'i", *Muslim Peoples*, II, 631-637; a.mlf., "Economic Transformations Among Qashqa'i Nomads, 1962-1978", *Modern Iran* (ed. M. E. Bonine - N. R. Keddie), Albany 1981, s. 99-122; a.mlf., *Nomad, A Year in the Life A Qashqa'i Tribesman in Iran*, Berkeley 1991; Sikender Ermânullâhî Bahârvend, *Küçneşini der Îrân*, Tahran 1374 hş./1995, tür.yer.; G. Carrod, "The Qashqai Tribe of Fars", *JRCAS*, XXX/3-4 (1946), s. 294, 295, 296-297; F. Shor, "We Dwelt in Kashkai Tents", *National Geographic Magazin*, CI/6, Washington 1952, s. 803-832; Mirza Bala, "Kaşkay", *İA*, VI, 414-417; W. Barthold, "Kashkai", *EI*, II, 837-838; F. Sümer, "Kaşkay", *EP* (İng.), IV, 705-706.

FARUK SÜMER

KAŞTÂLE

(bk. KASTİLYA).

KAT'

(bk. KATI').

KAT'

(القطع)

Okuyuşta nefes almak veya kıraati sona erdirmek amacıyla kelimenin sonunda sesi kesip durmak anlamında kıraat terimi (bk. VAKF ve İBTİDÂ).

KATÂDE b. DİÂME

(قنادة بن دعامة)

Ebü'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/735)

Müfessir tâbîi.

60 (680) veya 61 yılında âmâ olarak doğdu; bedvî bir aileye mensuptur. Soyu Şeybânoğulları'ndan Sedûs kabilesine dayanır. Ailesinin çölden Benî Şeybân'ın yanına, ardından Sedûs kabilesiyle birlikte Basra'ya göç ettiği nakledilir. Öğrenmeye karşı büyük bir istek duyan Katâde, Hasan-ı Basrî'nin yanında on iki yıl bulundu ve ondan kıraat, tefsir, hadis ve diğer ilimlerde istifade etti. Ayrıca kıraat ilmiyle ilgili rivayetleri Enes b. Mâlik, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî, Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn'den aldı. Sahâbeden Enes b. Mâlik'le tâbiünden Saîd b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, İkrime el-Berberî, Atâ b. Ebû Rebâh, Şa'bî, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî ve daha pek çok kimseden hadis dinledi, çeşit-

li ilimlere ait bilgiler edindi. Kendisinden Şu'be b. Haccâc, Ma'mer b. Râşid, Hemmâm b. Yahyâ, Saîd b. Ebû Arûbe, Ebân b. Yezîd, Eyyûb es-Sahtiyânî, Evzâî, Ebû Hanîfe ve diğerleri rivayette bulunmuştur. Takvâ sahibi olduğu belirtilen Katâde Vâsî'ta çıkan veba salgınında 117'de (735) vefat etti. Ölüm tarihinin 118 olduğu da kaydedilmiştir.

Siyasî bakımdan büyük çalkantıların olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen Katâde herhangi bir tarafın yanında yer almadı, öncünceye kadar ilimle meşgul oldu. Güçlü hâfızası insanlar arasında dar-bimesel haline geldi. Duyduğu her şeyi ezberlediğini söylediği (Ahmed b. Hanbel, I, 173), Saîd b. Müseyyeb'in yanında sekiz gün kaldıktan sonra onun kendisine, "Artık git, zira bende ne varsa aldın" dediği (Şîrâzî, s. 94) zikredilmiştir.

Katâde dönemin revaçta olan dinî ve içtimâî ilimlerini öğrenmiş, özellikle tefsir alanında uzmanlaşmış, ayrıca Arap dili, Câhiliye şiiri, Arap tarihi ve neseb ilminde devrinin önde gelen âlimi olmuştur. Gerek takrirlerinde gerekse sorulara verdiği cevaplarda çok defa kendi görüşünü ortaya koymaktan çekinen, dönemindeki tartışmalara girmeyen ve Mu'tezile'den uzak duran Katâde'nin, şerri kullara haml ederek bir anlamda kader kapsamından çıkardığı ve Ehl-i sünnet inancına ters düştüğü ileri sürülmüş, Yâkût ise onun bu düşüncesinden rüçü ettiğini söylemiştir. Ancak Zehebî, Katâde'nin bu düşünce ile âhirete göçtüğü görüşündedir (*A'lâmü'n-nübelâ*, V, 277).

Hadis otoriteleri ondan "sika râvî" ve "hâfız" diye söz etmiş, Ali b. Medîni, büyük şehirlerdeki isnad zincirlerinin isimleri üzerinde keşiştiği altı kişiden birinin Katâde olduğunu söylemiştir. Hadislerine *Kütüb-i Sitte*'de yer verilen Katâde'nin rivayetleri daha çok Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Muşannef*'inde bulunmaktadır. Katâde sahâbe içinde sadece Enes b. Mâlik'ten hadis aldığı halde (Hâkim en-Nîsâbü'rî, s. 111) başka sahâbilerden de aldığı anlayışına yol açan rivayetleri sebebiyle eleştirilmiş, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, onun bizzat dinlemediği otuz kadar kimseden hadis rivayet ettiğini zikretmiştir. Ancak Katâde, rivayetlerinde kullandığı "haddesenâ" ve "kâle" lafızlarıyla hangi hadislerin rivayet zincirinin tam, hangisinin eksik olduğunu göstermiş, bu sebeple Şu'be b. Haccâc, Katâde'nin rivayet ettiği hadislerin mürsel olanıyla olmayanı ayırabildiğini söylemiştir (İbn Sa'd, VII, 229). Diğer taraftan tedlîs

anlamına gelen bu çeşit mürsellerin o dönemlerde çok yadınmadığı, sahâbeden de bu tür rivayetleri olanların bulunduğu belirtilmiş, meselâ Abdullah b. Abbas'ın rivayet tarzının çok defa bu olduğu, onun da sahâbeden alıp Resûlullah'a nisbetle rivayet ettiği ifade edilmiştir (Süyûtî, I, 221). Bu eleştirilere rağmen büyük hadis imamlarının Katâde'nin rivayetlerini eserlerine almış olması onunla ilgili bir güven probleminin bulunmadığını göstermektedir.

Tefsirde dördüncü tabakanın başı kabul edilen, tefsir bilgisi hakkında Ahmed b. Hanbel'in övücü ifadeler kullandığı Katâde'nin (*el-İlel*, I, 488; II, 540) bu ilme dair kavillerinin muteber hadis ve tefsir kaynaklarında yer alması onun bu sahadaki önemini gösterir. "Kur'an'da hiçbir âyet yoktur ki onun hakkında bir şey işitmiş olmayayım" diyen Katâde'nin (Mizzî, XXIII, 511) tefsirle ilgili rivayetlerinin pek çoğu Taberî'nin *el-Câmi'u'l-beyân*'ında mevcuttur. Bedr, Taberî'nin tefsirinde Katâde'ye ait 5000 kadar kavil bulunduğunu söyler (*Tefsiru Katâde*, s. 9, 38). Katâde, Kur'an tefsirinde diğer müfessir tâbiiler gibi sırasıyla Kur'an'ın kendisini, hadisleri, sahâbe ve tâbiin kavillerini, Arap dili ve şiirini, ensab ve eyyâm-ı Arab bilgilerini, Arap örf ve âdetlerini, az olarak da kendi re'yini kullanır; âyetin âyetle tefsirinde anlamı ortaya çıkarmaya çalışmanın yanında ondaki belâgata, üslûba, lafızlara başka âyetlerden şahitler getirir; âyetler arasındaki münasebet üzerinde durur (örnekler için bk. Taberî, XX, 158; XXII, 102; Abdullah Ebû's-Suûd Bedr, s. 57-61). Tefsire dair rivayetlerinde az da olsa İsrâiliyat'a yer veren ve tâbiilerin sözlerinden de yararlanan Katâde, Arap dili ve edebiyatı alanındaki birikimi sayesinde mânası kapalı kelimeleri açıklarken eş anlamlı kelime ve deyim bulmakta zorlanmamış, pek çok bölge ve kabileye ait kullanışları örnek olarak zikretmiştir. Uygun karşılıklar seçerken gramer inceliklerine girmek yerine bu seçimdeki tarihî arka planı ortaya koymuştur. Meselâ Müddessir sûresindeki "ve şiyâbeke fe tahhir" âyetini (74/4) "tahhir mine'l-işmi ve'l-ma'âşî (güناه ve mâsiyetten koru)" şeklinde tefsir etmiş, Araplar'ın "tahhir şiyâbeke" dediklerinde mânevî bir şeyi amaçladıklarını örnekler vererek ortaya koymuştur (Taberî, XXIX, 145; Kurtubî, XIX, 62-63).

Ebü İshak eş-Şîrâzî'nin Basralı fakih tâbiilerden saydığı Katâde bir fıkıh kaynağı olarak Kur'an'dan istifade ederken çoğunlukla Zâhirîler gibi davranmıştır. Me-

selâ selâm verildiğinde ona icâbet edilmesini emreden âyetin (en-Nisâ 4/86) zâhirine dayanarak namaz kılan kimsenin verilen selâma namazını bozmaksızın sesli olarak icâbet etmesi gerektiğini savunmuştur (Kurtubî, V, 299; diğer örnekler için bk. Abdullah Ebû's-Suûd Bedr, s. 87-91). Katâde'den gelen neshe dair rivayetler onun neshi "izâle, unutturma, daha iyisiyle değiştirme, bir yerden başka bir yere nakletme ve birini ortadan kaldırıp yerine bir başkasını koyma" anlamlarında kullandığı anlaşılmaktadır (a.g.e., s. 91-103). İsrâ sûresindeki ebeveyne iyi davranmayla ilgili âyetin (17/23-24) dua ve istiğfar bölümünün, Hz. Peygamber'in ve müminlerin en yakınları bile olsa müşrikler için istiğfarda bulunamayacaklarını bildiren âyetle (et-Tevbe 9/113) neshedildiğini söylemesi (en-Nâsih ve'l-mensûh, s. 47) onun nesh hakkındaki anlayışının örneklerinden biridir. Nüzûl sebepleriyle ilgili rivayetlerden de yararlanan Katâde bu maksatla bazı zayıf rivayetleri de nakletmiş, bazı ahlâkî âyetlerin tefsirinde Hasan-ı Basrî'nin yolundan giderek öğütler vermiş, akli yorumlara fazla iltifat etmemiştir. Kur'an kıraatine dair kendine has tercihleri bulunan Katâde, meselâ Mâide sûresindeki abdestle ilgili âyetle (5/6) geçen ve cumhurun nasb ile okuduğu kelimeyi kesre ile "ve ercülüküm" şeklinde okumuştur (örnekler için bk. Abdullah Ebû's-Suûd Bedr, s. 81-87).

Eserleri. 1. *Kitâbü't-Tefsîr*. İbnü'n-Nedîm'in biri Saîd b. Beşîr, diğeri Muhammed b. Sevr – Ma'mer b. Râşid tarikiyle olmak üzere iki rivayetinden söz ettiği ve Fuat Sezgin'in Hatîb el-Bağdâdî tarafından kullanıldığını belirttiği eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. 2. *en-Nâsih ve'l-mensûh fi kitâbillâh* (nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, bk. bibl.). 3. *Avâşîrü'l-Kur'ân* (İbn Sa'd, VII, 273). 4. *Kitâbü'l-Menâsik* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecâmî', nr. 41/12).

Abdullah Ebû's-Suûd Bedr, *Câmiatü'l-Kâhire külliyyetü't-terbiye'de yüksek lisans tezi olarak hazırladığı Tefsîru Katâde: Dirâse li'l-müfessir ve menheci tefsîrih* adlı çalışmasını yayımlamış (Kahire 1399/1979), Fahri Gökcan, *Katâde b. Diâme ve Tefsiri* adıyla doçentlik tezi hazırlamıştır (1977, Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi). Ömer Yûsuf Kemal de Medine'de el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de *Katâde b. Diâme es-Seddûsî ve tefsîruhu* (I-III, 1401/1981) ismiyle bir yüksek lisans tezi yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Katâde b. Diâme, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi kitâbillâh* (*Erba'atü kütüb fi'n-nâsih ve'l-mensûh* içinde, nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin), Bağdad 1406/1985, s. 47; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 225; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 229-231, 273; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Vasiyyullah), I, 173, 174, 488; II, 304, 540; III, 233, 242, 244; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân* (Bulak), XVII, 10; XX, 158; XXII, 102; XXIX, 145; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 133; İbn Hibbân, *eş-Şikâh*, V, 321-323; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 36; Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü 'ulümü'l-hadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Kahire 1937, s. 111; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 94-95; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VII, 57-58; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XVII, 9-10; Kurtubî, *el-Câmi'* (nşr. M. İbrâhîm M. Hifnâvî – Mahmûd Hâmîd Osman), Kahire 1416/1996, V, 299; XI, 294; XIX, 62-63; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 498-517; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 269-283; Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 28, 158; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 25-26; İbn Hacer, *Târîfû ehli't-takdis bi-merâtibi'l-meuşûfîn bi't-tedlîs* (nşr. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî), Riyad 1413/1993, s. 146-147; Sü-yûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdullatif), Kahire 1379/1959, I, 221; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, II, 43-44; *Keşfü'z-zunûn*, I, 430, 456; Sezgin, *GAS*, I, 31-32; Abdullah Ebû's-Suûd Bedr, *Tefsîru Katâde: Dirâse li'l-müfessir ve menheci tefsîrih*, Kahire 1399/1979, s. 9, 38, 48-54, 57-67, 74, 75, 81-104; Muhammed Ra'fet Saîd, *Ma'mer b. Râşid eş-Şan'ânî*, Riyad 1403/1983, s. 44-45; Ch. Pellat, "Katâde b. Diâme", *EJ* (ing.), IV, 748.

ABDÜLHAMÎT BİRİŞİK

KATÂDE b. İDRİS

(قادة بن إدريس)

Ebû Zeyyîz Katâde b. İdrîs b. Mutâin el-Mekkî el-Hasenî (ö. 618/1221 [?])

Mekke şeriflerinin ceddî ve ilk Mekke şerifi.

Yenbu' vadisindeki Alkame'de doğdu. Hz. Hasan'ın soyundandır. Yetişip Yenbu'daki kabilelere otoritesini kabul ettirdikten sonra hâkimiyet alanını genişletmeye çalıştı. Önce kendisini destekleyen kabilelerle Mekke üzerine yürüdü ve şehri ele geçirip Hâşimîler'in Hevâşim (Benî Hâşim, Benî Füleyle) adı verilen kolunun 455 (1063) yılından beri devam eden hâkimiyetine son verdi. Katâde'nin Mekke'yi ele geçirdiği tarih konusunda farklı bilgiler mevcut olup genellikle kabul edilen 27 Receb 596'dır (13 Mayıs 1200). Katâde daha sonra Medine üzerine yürüdü (601/1204). Ancak Hüseyin b. Ali kolundan gelen Medine Emîri Sâlim b. Kâsim, Katâde yolda iken yaptığı saldırıyla onu geri dönmek zorunda bıraktı. Arkasından da Mekke'yi kuşattı; fakat bir netice alamadı.

Abbâsiler ve Eyyûbiler Hicaz'da nüfuz mücadelesi yaparken Katâde, onları tanımlamakla beraber esasen Arabistan yarımadasında bağımsız bir devlet kurmaya çalışıyordu. Bu amaçla elindeki politik imkânları kullandı. Mekke ve çevresinin stratejik öneminden dolayı Mekke surlarını tamir ettirdi, Yenbu'a kale yaptırdı, Tâif'i ele geçirip Sakifli kabileleri itaat altına aldı ve askerî gücünü arttırdı.

Katâde b. İdrîs 609 (1213) yılında, kendisine çok benzeyen kuzeninin Abbâsî halifesinin müttefiki Alamut hâkimi Celâled-din'in annesiyle birlikte hacca gelen İsmâîlîler tarafından öldürülmesi üzerine aslında suikastın şahsına yapılmak istendiğini iddia ederek bu olaydan Halife Nâsır-Lidînillâh'ı sorumlu tuttu ve Irak'tan gelen hac kervanlarını yağmalattı. Bir süre sonra halife onu Bağdat'a davet etti. Bu ziyaretin gerçekleşip gerçekleşmediği belli olmamakla birlikte halifenin Katâde'yi kazanmak için ona hediyeler, hil'atlar yolladığı bilinmektedir. Bu durum aynı zamanda Katâde'nin taşıdığı önemi ve etkisini göstermektedir. 617 (1220) yılında Katâde yine Medine'yi ele geçirmeyi denediye de hastalanması sebebiyle Mekke'ye geri dönmek zorunda kaldı. Bu sırada velihtlik meselesi yüzünden amcasını öldüren oğlu Hasan'la arasında çıkan tartışma sonunda doksan yaşının üzerinde iken oğlu tarafından öldürüldü (617/1220 veya 618/1221).

Otoritesi Yemen sınırlarından Medine'ye ve Necid'in batı taraflarından Yenbu' sahillerine kadar uzanan Katâde'nin hâkim olduğu yerlerde hutbeler kendi adından önce Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın adına okunmakla beraber halifenin fiili otoritesi söz konusu değildi. Kaynakların güçlü, heybetli ve cesaretli bir kişi olduğunu belirttiği Katâde muhtemelen Şii idi ve şairliğiyle de tanınıyordu. Christian Snouck-Hurgronje onun şiirleriyle ilgili bir çalışma yapmıştır (*Verspreide Geschriften*, Bonn - Leipzig 1923-1927, III, 355 vd.). Mekke Suûdîler'in eline geçinceye kadar (1924) onun ahfadı tarafından yönetildi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 401 vd.; Ebû Şâme, *eş-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 123; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, İstanbul 1286/1869-70, III, 137; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXII, 160; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 611-620*, s. 323-324; İbn İnebe, *Umdetü'l-tâlib*, Beyrut, ts. (Dâru mektebeti'l-hayât), s. 166-167; Fâsi, *el-'İkdü's-semîn*, VII, 39-61; a.mlf., *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1985, I, 26; II, 325, 370 vd.; Makrizî, *Sülûk* (Ziyâde), I/1-2, s. 206; İbn